

з головних підстав. Вона обумовлює й надає вартість усім людським починам у ділянці естетики, пильнуючи, щоб відблисків Божої краси, розсіяних по цілім світі, не почитали замість свого Бога.

o. д-р Г. Костельник

A PRIORI*)

Найвища квестія про світ ось така: Чи будова світу походить „a priori“, чи „a posteriori“?

„A priori“ — це значить, що чинники світу мали згори такі закони, котрі простолінійно вели саме до такої будови, яку світ у своїй минувшині мав, яку тепер має і яку матиме в майбутності.

„A posteriori“ — це значить, що чинники світу не мали згори ніяких таких законів, котрі простолінійно вели б до саме такої будови, яку світ мав і має, але у своїй довговіковій метушні, по безчисленних невдачах, випадково потрапили на такі структури, які здібні продовжати своє існування. Іншими словами: „a priori“ тут значить, що в основі світу ліг плян, що розум є перший у бутті; а „a posteriori“ тут значить, що в основі світу не було ніякого пляну, причина світу сліпа й нерозумна, а розум у світі зявився як щасливий здобуток гри сліпих сил — як „deus ex machina“.

Бачимо, що найвища квестія про світ сходиться з найвищою квестією про Бога (чи Бог свідомий і розумний, або несвідомий і без розуму?).

Все таки ці дві квестії різняться від себе своїм формальним предметом: одна говорить про світ, друга про Бога.

Про будову світу можна говорити, а Бога навіть не хотіти згадувати — доцільно обминати Його. А можна Бога навіть виразно згадувати і навіть загально покликуватися на нього, але своїм пояснюванням будови світу заперечувати Його.

Хто кидає таку перспективу на світ, що ніби будова світу витворилася „a posteriori“, той іде шляхом заперечування Бога: він розбудовує невіру, а віру нищить.

Чистий тип концепції будови світу „a posteriori“ сформували старинні атомісти. Тенденція, щоб пояснити будову світу „a posteriori“, містить у собі таку льогіку, щоб вивести світ із як найменших початків. Цілком послідовно тут треба б зчинати від „нічого“: спершу не було нічого, потім зявилися елементи, що були майже нічим, а потім буття щораз більше комплікувалося й росло... Але що така концепція є наглядним абсурдом, тому треба конче прийняти якісь вічні позитивні ел-

*) VIII-ий розділ надзвичайно переконливо написаної світоглядової книжки того автора „Arcana Dei“, Львів, 1936, яку всім дуже поручаємо. Ред.

менти. Все таки „гравітація до нічого“ в цій концепції завсіди буде „покутувати“, бо хто пояснює будову світу „a posteriori“, той (під сугестією „чуття буденности“) має тенденцію пояснисти світ геть наскрізь, без усяких решток, виелемінувати всяку справжню тайну з генези світу, звестити все велике на мале.

Наш поет І. Франко добре скопив цю психіку, коли кличе: „Нема нічого, лиш атом, момент і рух молекулярний!...“ Справді, різницю між вірою й невірою найвимовніше можна б віддати ось таким укладом: „На початку був Бог“ (теїсти) — „на початку було ніщо“ (атеїсти).

Неодного при поясненні світу зводить анальгія з нашого власного життя. При всяких наших конструкціях (будовах, машинах і т. ін.) ми йдемо від малого до великого, від простого до зложенного. Отже ніби й світ таким ладом постав. Але ж ця анальгія не доведена до кінця, бо при ній не згадується, що треба згадати, а саме: що при всякій людській конструкції чинний людський розум, як справжній автор конструкції. Отже в дійсності також у людському творенні веде шлях від великого до меншого, себто від людського розуму до його твору.

Світ міг розвинутися з малих початків, якщо крім складників світу ще є Бог, Творець світу. Але якщо Бога нема, то світу ніяк не можна вивести з малих початків, бо тоді його шлях був би в абсолютному значенні шляхом „від малого до великого“, отже наслідки не мали б своєї достатньої причини, а це значить, що світ треба б виводити з нічого.

Це не випадок, що перші грецькі фільософи, гільозоїсти, пояснювали світ шляхом „від малого до великого“ і наводили як творчі складники світу воду, повітря, вогонь, землю — тощо. Ми вже попереду сказали, що люди мають склонність уявляти собі всяку природничу проблему простішою, ніж вона є. Це не тільки з наївності, але й з тенденції. Найбільш вартне для нас таке пояснення, котре нас робить „панами ситуації“, себто дає нам таке знання конструкції предмету, що ми й самі вже можемо таку конструкцію уложить. Цього роду пояснення приманливе також при розгляданні генези цілого світу. Коли скажемо: „на початку був Бог“, тоді ми вже не є „панами ситуації“, бо вирінають незбагнуті тайни й закони, що їх нам годі нагнути по нашій уподобі.

Коли ж скажемо: „на початку було ніщо“, тоді ми є „панами ситуації“, бо над нами нема нікого мудрішого від нас, і нема таких тайн, що їх ми не розвязали б, якщо не сьогодні, то завтра. Ось тут джерело раціоналізму й атеїзму — в цій тенденції (а „чуття буденности“ годує її, ніби доказує правдивість її перспективи на світ).

*

Грецькі гільозоїсти приписували своїм творчим складникам світу різні внутрішні прикмети, як любов та ненависть і навіть

розум (Геракліт). А атомісти підсунулися якнайближче до „нічого“: іх складники світу, „порожнє“ (простір) і „повне“ (атоми), не мають ніяких внутрішніх прикмет і не підлягають ніяким законам. Атоми діють на себе тільки механічно, притиском та ударом; у порожньому просторі вони вічно падуть вділ, творять різні вири, різно чіпляються себе, бо мають різні форми (зовнішні прикмети). У цій вічній метушні атоми творять безконечно численні структури, переважно недоладні (недоцільні), що мусять розкладатися; але денеде, по безчисленних невдачах, зовсім випадково, мусять їм удаватися й путні (ніби доцільні) структури, що здібні продовжати своє існування. Саме таким способом, „збігом атомів“ (*concurrus atomorum*), повстав наш земний світ. Усяка доцільність у ньому є „*a posteriori*“. Це тільки „ніби доцільність“, що повстала без усякого пляну, а не справжня доцільність, „*a priori*“ обдумана.

Атомісти й для „богів“ нашли місце у своїй системі — але цілком зеперечили божество. „Боги“ атомістів це випадкові креатури атомів на звіздах, як на землі люди. Тільки що „боги“ щасливіші й мудріші, та вони нічого не знають про нас і не журяться нашим земним світом.

Світогляд старинних атомістів це ідеал для всіх тих, що хочуть пояснити будову світу „*a posteriori*“. Та цей ідеал у чистій своїй формі міг удержуватися тільки при наївних поглядах на матерію й життя. Він тужив за фізикою й хемією, бо надіявся, що вони виправдають його — а вони (о, іроні! — викопали гріб для нього. Фізика й хемія, запускаючись у щораз дальші глибини, викрили, що в природі в юди внутрішні прикмети й закони — закони в атомах і в найбільших космічних системах, закони „*a priori*“, що простолінійно вели саме до такої будови світу, яка йому питома, закони ритму, пропорції й гармонії. „Але ж пляни будівель, що їх виконує природа, замкнені в самих атомах; вони повні чудес і тайн“ (Bragg). Переможцем вийшов стіринний Пітагор, що навчав про „пляни а *priori*“ в природі, яких виразом є число й пропорція.

Завдяки розвиткові новітніх природничих наук ми нашлися в такому положенні, що всі люди повинні б щиро призвати: Так, будова світу походить „*a priori*“!

І певно всі це признали б, якби це не було рівнозначне з тим, що Бог існує. Котрим Бог заваджає, ті — не зважаючи на все — шукають викруту: одні покликаються на те, що „ще не знаємо всього“, отже ніби все таки маємо право пояснювати будову світу „*a posteriori*“; інші, як тільки можуть, скривають справжній характер свого пояснення, штучно зшивають „*a posteriori*“ і „*a priori*“, говорять півтонами, не договорюють до кінця, втікають від остаточної синтези своїх понять... Чуття й тенденція мають свою „льогіку“!

Ch. Darwin застосував світогляд старинних атомістів до органічного світу. Не зовсім відкрито, бо покликається на Бога, що перші початки земного життя від нього походять.

Стільки сказав і над тим більш не призадумується. А далі подає такі поняття й принципи, що всю доцільність, усі форми й усю красу в органічному світі виводить „*a posteriori*“ . „Природний добір“, той „сліпий бог“ Darwin-a, що ніби є автором усіх органічних форм (Дарвін виразно завважує, що „природний добір“ діє на сліпо), у безчисленних випадках витворював також недоладні органічні форми, але при житті могли вдергатися тільки доладні форми... І тут та сама „льотерія“, що в старинних атомістів: у безконечно численних випадках мусить дешо найтися й пурнє...

Та хто не приймає пляну „*a priori*“, той не має іншого шляху, щоб дійти до тієї доцільності, яка є в природі. Якщо світу не створив Бог, то світ мусів витворитися сам. Коли ж світ мав у собі пляни „*a priori*“, то від кого дістав ті пляни? Отже лишається, що світ, якщо Бога нема, витворився сам „льотерійним способом“ старинних атомістів.

Але ж у природі нема льотерії! Нема її в хемії, ані в біохімії. В кожній зародковій клітині „*a priori*“ докладно визначене, що з неї має розвинутися: всі родові, відмінові й індивідуальні прикмети майбутньої істоти.

Це так сьогодні, так було вчора — також на початку світу не могло бути інакше. Навіть коли б усі органічні роди, що колись були і що тепер є на землі, розвинулися з однієї тієї самої первісної клітини, то в тій клітині мусіло б бути „*a priori*“ визначене все, що з неї колись мало розвинутися. Ніяка інакша еволюція неможлива, як тільки еволюція „*a priori*“.

Як у людській машині все є „*a priori*“ (машина є „воплощенням“ ідеї інженера), так само у світі все є „*a priori*“ — уложене й передбачене Творцем.

Інженер — це більший стиль буття, ніж машина. Так само Першопричина світу мусить мати більший стиль буття, ніж світ. Взагалі творець більший, ніж його твір; Бог більший, ніж світ; природа більша, ніж наше „я“; мудрість природи більша, ніж наша.

Значить, квестії: „чи Бог існує“ і „чи світ Богом створений“, коли визволимося від памороки „чуття нічогості“, для нас сьогодні вже не існують.

Зате вічно відкритими залишаються квестії: Який є Бог? Та яке є призначення світу?

Зло й терпіння у світі, „безсердечність“ у системі природи („боротьба за існування“), недуги і смерть, „марнота життя“ інтригують наш ум, тому шукаємо щораз нової, щораз глибшої розвязки проблеми „призначення світу“.

Всі люди погоджуються в тому, що наш світ „ембріональний“, оконечно ще невикінчений. Але ті, котрі вірять у Бога, приймають, що сам Бог викінчить його („другий світ“). А котрі в Бога не вірять, ті приймають, що це має зробити сама людина — своєю наукою і культурою.

І тут та сама різниця: одні обстоюють „*a priori*“ у будові світу, другі обстоюють „*a posteriori*“.